

HORVÁTH VERA

A Hanság és a Rábaszabályozó Társulat

A Hanság ma is a nyugati országrész jellegzetes tája. Természeti képe az elmúlt évtizedekben jelentősen megváltozott. Az egykori mocsaras terület nagy része eltűnt az emberi beavatkozás következtében. A szerző erről a tájegységről és a lecsapolását megelőző eseményekről ad rövid beszámolót.

A Hanság, Magyarország észak-nyugati felén elterülő, napjainkban szigorúan védett természetvédelmi tájegysége, amelyet korábban a Hanság mocsara és a vele szoros összefüggésben levő Fertő tó alkotott. Kölcsönösen eltették egymást, kettejük sorsának változása a 19. századig közös volt.

A Hanság történetében gyakori volt a hidrológiai szélsőségek, szeszélyes vízviszonyok előfordulása. A 18. század második feléig még csaknem ősi állapotában volt a Fertő tótól keletre elterülő egykori lápterület, a nyugat-keleti irányban hosszan elnyúló süllyedő és feltöltődő medence. Meghatározó szerep jutott a folyóknak is, így a Rábának és mellékfolyóinak: a Kis-Rábának, a Rábcának és a Répcének, valamint az Ikvának. A terület kedvezőtlen lejtősödési körülményei miatt az ide érkező folyók nem tudtak továbbfolyni, és a medencét vizeikkel feltöltötték, elmocsarasították. A Hanság vízmennyisége nagyban függött a térséget körülölelő két nagy folyó, a Rába és a Duna vízhozamától is. Előfordult, hogy a víz egyetlen hatalmas tengerként öntötte el a vidéket, ami leginkább akkor volt jellemző, amikor a Rába és a Duna egyszerre áradtak.

A folyókban, vizekben nagyon gazdag vidék, – a rendkívül hangulatos – az 1870. évben készült KÉPESSY-féle vízműszaki véleményben a tájegység meghatározásaként így hangzik:

„Hazánk terjedelmes rónáinak vízhálózata aligha mutathat fel bárhol is oly sajátos domborzati viszonyt, mint a Fertő-tava és a Hanyság, a vele kapcsolatos folyamokkal, – mert míg más róna vidéken a nedvtéri konfigurációk a patakoknak statistikai törvényük keretében határozott ösvényt jelölnek ki, hol egyik a másikat befogadva folyammá idomuljanak, s pályájukon rendeltetési helyeikre iramuljanak, – addig a Fertővidéken a folyamok és patakok, a helyett, hogy összpontosulva tömörülnének – a lapályokon szétágaznak, rendszert nem ismerve, mintegy zsibbasztó mámorba esve, rendeltetési irányukat követni tehetetleneknek látszanak.”¹

A Hanság lápvidékéhez kapcsolódva számtalan monda, történet született. A mocsár természetéből adódó, – a tanulatlan ember számára megmagyarázhatatlan – jelenségek félelmet keltettek az ott lakókban. A lélek szorongásait aztán sejtelmes történetekkel, különleges lények létezésével igyekeztek oldani. A lápvidékre elsősorban jellemző, a gyakori gázképződésből keletkező pufféneket, éjjeli lángcsóvákat – lidércfényeket – mesék, elképzelt történetek sora örökölte meg. Másik titokzatos és jellemző természeti jelenség volt az úszóláp, amely igencsak nagy veszélyt jelentett az arra járó, a vidéket nem ismerő embernek, állatnak. A növényzet sok helyütt nem tudta gyökereivel elérni a szilárd talajt, hanem lebegve úszott a tó, illetve a mocsár felszínén. Az így keletkezett természetes és mozgó szigetet a vidék ismerői azonban a hasznukra is tudták fordítani. Hazánkban ez az észak-nyugati része gyakori színtere volt az országba betörő idegenekkel való csatározásoknak. A krónikákból tudjuk, hogy 1030-ban például a magyar katonák ügyes csellel

II. KONRÁD német császár katonáit csalták a mocsárba. Az 1044-es Ménfői csatánál is majdnem sikerült a csel, de akkor III. HENRIK és serege, a fogságukban tartott magyarok segítségével át tudott kelni a lápon.³

A Hanságban, hasonlóan az ország más vidékeihez, a vizes és száraz területek változása állandó mozgásban tartotta a térséget. Emberek életének meghatározója volt, mert élelmet és védelmet adott számukra, annak ellenére, hogy gyakran 1-2 évre is használhatatlanná tudta tenni a művelhető földeket. A térség, mint ősi vadon, gyakran pusztító árvizekkel tette tönkre az ember munkáját, hatalmas károkat okozva, újra és újra megkeserítve az emberek életét. A gyakori vízelöntések és árvizek miatt a védtelen települések lakói sokszor fordultak panaszleveleikkel a megyékhez, földesurakhoz, de válasz csak ritkán, segítség szinte soha nem érkezett. Így aztán a maguk egyszerű módján igyekeztek védekezni a víz pusztításaival szemben. Ennek legkezdetlegesebb formája volt, hogy egyszerűen csak elvezették az áradó vizet más területre. Így egy-egy falunak sikerült magát megmentenie, de a víztömeg egy másik településnek vált kárára. Az emberek harcoltak a vizekkel és egymással is. A 19. századot végigkísérték a megyék, falvak állandó vitái, hiányzott az összefogás a probléma megoldására.

A fent említett időszakban, sőt már a 18. század utolsó harmadában is, születtek mérnöki elképzelések a terület vizeinek szabályozására és a Hanság lecsapolására. Ennek egyik oka a már említett árvizek elleni védekezések szükségessége, a másik, hogy a „török örökségként” elnéptelenedett országban lassan növekedésnek indult a népesség és az embereknek élelemre, termőföldre volt szükségük. Kezdetben még külföldről érkezett mérnökök igyekeztek megoldásokat adni a vizek okozta gondok enyhítésére. II. JÓZSEF uralkodása alatt aztán megszületett a Mérnöki Intézet, amely egyetemi szintű mérnökképzővé vált. Az itt végzett szakemberek munkája fellelhető az ország több vidékén, így a Hanságban is. KRIEGER SÁMUEL, aki koránál fogva még nem tanulhatott ebben az intézményben, számos vízi munkát műszaki felügyelője volt, hasonlóan, mint a már itthon mérnökként végzett, a Sárvíz szabályozójaként ismertté vált BESZÉDES JÓZSEF is.

A Hanság vízszabályozásának történetébe a reformkor legnagyobb alakjának a neve is bevésődött, akit a hazai vízszabályozások kezdeményezőjeként is őriz emlékében az utókor: gróf SZÉCHENYI ISTVÁN. A kormány 1837-ben gróf ZICHY FERENCET küldte ki királyi biztосként KECSKÉS KÁROLY szabályozási tervének megvalósítására. Sopron vármegye a királyi biztos segítésére választmányt hívott össze, amelybe ZICHY kérésére SZÉCHENYI ISTVÁNT, – ki már rendelkezett vízi munkálatok tapasztalataival – kinevezték e választmány tagjává. „...Nagy Méltóságú Gróf Zichy Ferencz királyi Biztos Úr kívánsága szerint a⁴ mult köz Gyűlésből kirendelt megyebéli Választmányhoz Méltóságos Gróf Széchenyi István Urat a vízi munkálatok sikeres létesítésében mutatott jeles Tapasztalásai tekintetéből kinevezni ajánlotta”⁵. SZÉCHENYI ISTVÁN személyes jelenléte sem hozta meg azonban a várt sikert, nem valósult meg a terv.

A 19. század első felében készült mérnöki munkák a sok bénító vita ellenére azért kisebb eredményeket hoztak: csatornák épültek. Ezek azonban csak átmeneti segítséget nyújtottak, mert egy újabb pusztító árvíz, a vármegyék hanyagsága és az eliszaposodás következményeként hamar hasznavehetetlenné váltak. A sorra készülő mérnöki tervekben egy alapgondolat szinte kivétel nélkül szerepelt: a terület vízrendezését csakis a Rába szabályozásával együtt lehet megoldani. Az átfogó vízrendezés azonban anyagi terhet jelentett, amely jelentősen korlátozta a kivitelezést.

A már említett KECSKÉS KÁROLY munkálkodása után három évtizedes pangás következett. Sokáig nem volt senki, aki újra foglalkozott volna ennek a területnek a vízszabályozásával. Egészen 1868-ig, amikor is ÚJHÁZY JÁNOS királyi főmérnök nevével fémjelzett új korszak kezdődött a vidék történetében. Könyv formában megjelent munkájában ő is hangsúlyozza az egész vízrendszer szabályozásának fontosságát, de egy másik gondolata teljesen új dologra hívta fel a figyelmet: „Hogy tehát e közös cél annál biztosabban eléressék az összes érdekeltnek rendes társulattá való alakulására, vagyis olyan tömörített erőre van szükség, mely nemcsak parányinak sokaságával, – tömegével, – hanem azoknak belterjes hatásával is nyújtson biztosítékot a sikerre; mely nemcsak

erélyes, odaadó s gyakorlati éles hozzáállással és a kivitelbeni állhatatossággal, párosulva buzgó ügy-szeretettel s a föladat világos fölfogásával, hanem összhangzatos s egyöntetű intézkedésekkel is lehetővé tegye a sok és nagy munkának létesítését, a nehézségeknek leküzdését, a szükséges költségeknek előteremtését s e teherviselés könnyebbitését, végre az érdekek ellentétességének, a nézetek különbségének és a netán túlcsapongó vágyaknak elsimítását s korlátozását.”⁴ ÚJHÁZY könyvének hatására 1873-ban megalakult a Rábaszabályozó Társulat, és az év végéig az alapszabályzata is megszületett. Mint más hasonló társulatok – amelyeknek megalakulására még 1807-ben I. FERENC hozott törvényt – ez is az ártéri birtokosokat fogta össze. A Társulat céljai az alapszabály szavai szerint: „... Győr, Sopron, Veszprém és Vas vármegyék, s szabad királyi Győr városa területén a Rábának, mint főfolyamnak, valamint az említett törvényhatóságok, úgy Moson vármegye, Szb. Kir. Sopron és Ruszt városok területein a Rába által táplált, ezzel okozati egybeköttetésben levő Kis-Rába, Rábcza, Répcze stb. mellékfolyónak, nemkülönben a Fertőnek, s egyéb belvizeknek tényleges összefüggő ártereit a mai kor műveltségének, az ipar-, kereskedelem-, és magasabb gazdaságat kívánalmainak megfelelő együttes és összhangzatos, mégis az egyes vizek vagy vidékek ártereinek külön sajátosságait tekintetbe vevő szabályozási rendszer megállapítása - (...) - a létrehozott ármentesítés folyamatos fenntartása”⁵. A Társulat megalakulása biztató jövőt ígért, de ezután sem történt minden problémamentesen. A tagok ÚJHÁZY JÁNOS tervét egyhangúan elfogadták, de hamarosan egy újabb mérnök, MEISZNER ERNŐ, a társulat főmérnökének terve került az érdeklődés központjába. A tervet a közgyűlés azonban a magas költségek és a kölcsönfelvétel miatt elutasította. Az 1883-as pusztító árvizek a kormány figyelmét erre az országrészre terelték, kényszerintézkedésekre volt szükség.⁶ Az 1885-ös törvény XV. törvénycikke, amely Rába-törvényként is ismert, elrendelte a Rába szabályozását és kényszerkölcsön felvételét. Mindamellet, hogy törvénybe foglalta a Rába szabályozását, a hansági csatorna kiásását is elrendelte, amellyel a mocsár lecsapolása is lehetővé vált. A törvényt tett követte, és az abban foglaltakat 1895 júliusában fejezték be, nem kis nehézségek után. A csatorna építésére előírt összeg ugyanis egyszerűen kimaradt a költségvetésből, ami miatt ismételten a törvényhozásnak kellett beavatkoznia. A csatorna végül megépült, de önmagában nem tudta kiszáritani a Hanság mocsarait, eredményét az emberek csak egy bő évszázad múlva észlelték. A Hanság vízmentesítésével kapcsolatban egy másik nagy kérdés is időről-időre felmerült: legyen vagy ne legyen Fertő lecsapolás. A 20. század elején folytak erre kísérletek, de szerencsére „csak” 70 cm-rel csökkent a víz szintje, a kérdést pedig végképp megghiúsította a trianoni békeszerződés.

Az 1950-es évek „országépítő” gondolatai közt fogalmazódott meg, hogy miután a vizek kártételeit többé-kevésbé sikerült kiküszöbölni, teljesen megoldatlan maradt az aktív vízgazdálkodás, az öntözéses mezőgazdaság, hal- és nádgazdaság hatalmas lehetőségeinek kihasználása. Ekkor kezdődött meg a Hanság erőteljes lecsapolása, aminek következtében jelentős művelhető mezőgazdasági területek keletkeztek. Az 1960-1970-es években a hansági területek vízrendezésére építőtáborokat is szerveztek. Előbb középiskolások nyári szünidejére tervezték ezeket, majd bekapcsolódtak az egyetemisták, főiskolások is. A természeti táj képe teljesen megváltozott, az egykor vadregényes, lápos táj a múlt részévé vált. A kiszáritás által jelentős termőterületeket nyertek ugyan, de ezért a természet nagy árat fizetett. A szakemberek napjainkban már azon dolgoznak, hogy tervezetten, átgondoltan visszaadják a természetnek a Fertő-Hanság Nemzeti Park egyes részeit, gondosan ügyelve arra, hogy az ott lakó emberek környezete ne sérüljön, és a még létező vagy visszatelepíthető őshonos növények és állatok is megfelelő életkörülményeket találjanak.

IRODALOM:

¹ Képesy József: Rábcza- és Répcze-szabályozás és a Fertő-tó lecsapolását tárgyzó vízműszaki vélemény. 1870, 1.

² Kövér Fidél József: A Hanság földrajza. Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt., Szeged, 1930.

³ Köhegyi Mihály: Széchenyi István kinevezése Sopron vármegye vízügyi szakbizottságába. Soproni Szemle, 1990/4. 353.

⁴ *Újházy János*: A Rába s a vele vízművileg összefüggő Rábcza, Répce, Kisértő és Marczal Szabályozása és csatornázása, továbbá a Hanyás és a Fertő Leveselése. Magyar Királyi Államnyomda, Budapest, 1873, 10.

⁵ A Rábaszabályozó Társulat Alapszabályai. Nyomtatott Czéh Sándornál, Győr, 1874. 1.

⁶ *Károlyi Zoltán*: A Hanyás és a Fertő tó rendezési kísérleteinek fejlődése. Vízügyi közlemények, 1955/3-4, 312.

A szerző címe:

Duna Múzeum

Esztergom

horvath.vera@dunamuzeum.hu